

basic education

Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

NATIONAL SENIOR CERTIFICATE

KEREITI YA 12

SESOTHO PUO YA LAPENG (HL)

PAMPIRI YA PELE (P1)

PUDUNGWANA 2022

MATSHWAO: 70

NAKO: Dihora tse 2

Pampiri ena e na le maqephe a 10.

DITAELO LE DIKELETSO HO MOHLAHLOBUWA

1. Pampiri ena e arotswe dikarolo TSE THARO, e leng:
KAROLO YA A: Tekokutlwisiso (30)
KAROLO YA B: Kgutsufatso (10)
KAROLO YA C: Dibopeho le ditlwaelo tsa Tshebediso ya puo (30)
2. Bala ditaelo TSOHLE ka tlhoko.
3. Araba dipotso TSOHLE.
4. Qala karolo E NNGWE le E NNGWE leqepheng LE LETJHA.
5. Seha mola qetellong ya KAROLO E NNGWE le E NNGWE.
6. Nomora dikarabo tsa hao jwalo ka ha dipotso di nomorilwe pampiring ya dipotso.
7. Tlola mola dipakeng tsa dikarabo tsa hao.
8. Tsepamisa maikutlo haholo mopeletong le popong ya dipolelo tse nepahetseng.
9. O eletswa ho sebedisa nako ya hao ka mokgwa ona:
KAROLO YA A: Metsotso e 50
KAROLO YA B: Metsotso e 30
KAROLO YA C: Metsotso e 40
10. Ngola ka mongolo o makgethe, mme o balehang.

KAROLO YA A: TEKOKUTLWISISO**POTSO YA 1**

Potsong ena o nehilwe mefuta E MMEDI ya ditema. Bala tema e nngwe le e nngwe ka tlhoko o nto araba dipotso tsohle tse hlahang tlasa tema ka nngwe.

Bala tema ena e latelang, mme ha o qetile o arabe dipotso tse e latelang.

TEMA YA A**MAHLALE A SEHOLOHOLO**

1	Mengwahakgolo e fetileng, theknoloji e ne e le ntho e sa tsejweng ke baholo ba rona empa ba ne ba filwe bohlaele bo ikgethang ke Tlatlamatjholo. Bophelo bo ne bo tshwanetse ho tswela pele bosiyong ba theknoloji mme baholo ba ne ba tlamehile ho rala maano a ho tshwara diphoofole, ba di bolaye ho tlosa boshwata. Kaha ba ne hloleha ho hlodisana le mmotlanyana, ba ile ba tla ka leqheka la ho etsa sebetsa se tla kgona ho bolaya phoofole e le hole. Ke ha ho tla hlaha diqha tse neng di phosetswa diphoofolelong di tlotswa ka mahloko a tswang dinoheng hore di kgone ho bolaya diphofu tsa tsona kapele. Ba ne ba tlosa mahloko ao a dinoha ka ho besa diphoofole tseo pele ba di ja.	5
2	Baholo ba rona ba ne ba dumela hore pharela ha e hlole banneng. Seo ba ne ba se etsa ka ho buwa nyamatsane eo ba e bolaileng ka majwe a leoditsweng kaha thipa e ne e sa tsejwe. Ba ne ba sa ingwaye dihlooho hore ba tla fumana mollo kae o tla besa nama eo ya bona. Kahoo, ebile bona dipulamadiho tsa mollo ona o seng o sebediswa hajwale hobane ba ne ba nka majwe a mabedi ba a hohla mmoho ebe ho qhoma mollo. Jwale ho tla beswa nama mme ho jewa ke bonkeka. Ka mora moo ba noke nama e setseng ka letswai ho leleka ditshintshi ebe ba e omisa letsatsing hore e se ke ya bola kaha dihatsetsi di ne di le siyo, ba etse dihwapa tse tla jewa nakong e tlang. Ha ba nka maeto a malelele, ba ne ba etsa mofao wa dipabi kaha ba elelletswe hore dijo tse ding di ka bola ha ba ntse ba le leetong. Dipabi tsena di ne di boetse di ba fa morolo wa ho tsamaya leeto le lelelele ba sa kgathale.	10 15 20
3	E ne e ba ka ngopesetshoha moo o tla fumana batho ba kgale ba tshwerwe ke mafu a fapaneng kaha ba ne ba ja dijo tseo ba iketsetsang tsona, e seng tse mona tse tswakwang ka dikhemikhale tsena tse kotsi maphelong a rona. Bomme ba ne ba sila poone ka lelwala, e be ba pheha masutsa. Bana ba ne ba shidikane, e le diporopotlwana. Ba ne ba ja tsekere ya tlhaho e fumanwang merohong le ditholwaneng e seng ena ya jwale e re bakelang mafu a fapaneng.	25
4	Tsebo ya ditlamatlama tse fodisang e ne e botswa kae ha e sa botswe ho bona. Ha motho a ne a patetswe ke mokgohlane, <i>lengana</i> , <i>lesoko</i> le <i>pohotshehla</i> di ne di tloa boroko. Letsatsing la bobedi sefuba seo ke tshomo ya Dimo. Moriana o bitswang <i>kwena</i> e ne e le sephadi se seholo bakeng sa ho alafa mafu a fapaneng a kang hlooho, mala le a mang. Ha motho a ne a hloka halletswe, ba ne ba tjheka setlamatlama se bitswang <i>mmusapelo</i> ho kokobetsa pelo ya motho ya utlwileng bohloko. Ntho e nngwe e neng e le mohlolo wa nta ya hlooho ke ha ba ne ba kgona ho kopanya masapo a batho le a diphoofole a robehileng.	30 35

5	Mehlolo ka nnete! Ha motho kapa phoofolo e robehile leoto kapa letsoho, ba ne ba nka thupa ya sefate ebe ba tlamella motho eo kapa phoofolo le moriana o bitswang <i>thobeha</i> . Ka ho panya ha leihlo masapo a motho kapa a phoofolo eo a ne a kopana hanghang. Boholo ba ditlhare tse seng di sebediswa hajwale, di antswa ho baholo ba rona kaha thebe e sehelwa hodima e nngwe.	40
6	Ba ne ba na le tumelo e hlolang. Sena se bonahala nakong ya komello. Ba ne ba bapala papadi ya lesokwana kapa ba ye thabeng ho ya rapella pula. Ba ne ba tloha motseng wa bona ba ye ho o mong, ba fihle ba kwetele lesokwana motseng o mong. Ba tla lelekisana jwalo ka lesokwana sa ntja le katse. Kamora moo ho tla na pula ya ditlwebelele. Sefako se dinaka ba ne ba kgona ho se bona se sa tla le hole mme ba se phephethele hole kwana ka thuso ya bomatsetsela.	45
7	Ditshupanako di ne di le siyo mehleng eo. Nako ba ne ba e sheba ka letsatsi. Ba ne ba sheba diriti tsa bona. Ha seriti se le ka tlasa monga sona, ba ne ba re letsatsi le hloohong tsa mengala athe ha seriti se le selelele ba a tseba hore letsatsi le se le e ya madikelong. Dinaledi tse fapaneng, di ne di ba bolella hore ke hara mpa ya bosiu kapa ho se ho tla sa. Melaetsa e ne e tsamaiswa ka maeba le ka mosi.	50 55
8	Ntho e tla o siya o ahlame ke mokgwa oo ba neng ba tseba ho bua le diphoofolo ka wona. Ba ne ba sa tsamaye kamora diphoofolo jwalo ka badisa ba nakong ya jwale. O ne o tla fumana ba etelletse diphoofolo tsa bona pele mme tsona di ba setse morao. Tsena tsohle di bontsha hore Modimo ha o ke o fe batho morwalo o tla ba sita.	60

[E qotsitse le ho lokiswa botjha ho tswa ho www.Researchgate.net/Figure]

- 1.1 Hlalosa se bolelwang ke mongodi moleng wa 5 ha a re batho ba hloleha ho hlodisana le mmotlanyana. (2)
- 1.2 Ke hobaneng ha baholo ba rona ba ne ba tlotsa metsu ya diqha ka mahloko a dinoha? (1)
- 1.3 Hlalosa hore dipulamadiboho tsa mollo ke batho ba entseng jwang. (1)
- 1.4 Fana ka mabaka A MABEDI a neng a qosa hore batho ba kgale ba sebedise dipabi ha ba nka maeto a malelele. (2)
- 1.5 Mongodi o sebedisitse maele ana 'pharela ha e hlole banneng' moleng wa 10 ka sepheo sefe? (2)
- 1.6 Ke hobaneng ha mongodi a phethaphetile moelelo o le mong ka tshebediso ya mantswa ana 'shidikane' le 'diporopotlwana' moleng wa 26 ? (2)
- 1.7 Akaretsa se neng se etswa ke batho ba kgale ha motho a ne a robehile. (2)

1.8 Kgetha karabo e nepahetseng ho feta tse ding. Ngola tlhaku feela A–D.

Lentswe lena 'ngopesetshoha' le re bolella hore ketsahalo e etsahala ...

- A ka dinako tsohle.
- B ka mora nako e kgutshwanyane.
- C ka sewelo.
- D B le C di nepahetse. (2)

1.9 Bontsha kamoo tshebediso ya maele ana 'thebe e sehelwa hodima e nngwe' a hlahang moleng wa 42, e hokahanang le maemo a bophelo kateng. (2)

1.10 Na o a dumela hore moriana o bitswang 'thobeha' o ka kgona ho kopanya masapo a motho ya robhileng? Tshehetsa karabo ya hao. (3)

1.11 Sekaseka ka tshetshefo mekgwa e neng e sebediswa ke batho ba phetseng mehlang ya maswetso ho sheba nako. (3)

TEMA YA B

Bala le ho boha tema ena e latelang, mme ha o qetile o arabe dipotso tse e latelang.

[Setswantsho se nkuwe ho www.golegal.co.za]

1.12 Ke eng e re bolellang hore diketsahalo tsa setshwantsho see di etsahalla lehwatateng? Bolela E LE NNGWE. (1)

1.13 Bolela hore ke NNETE kapa MAFOSI hore lehwatateng ho dula ho tjhesa selemo ho pota. Tshehetsa karabo ya hao. (2)

- 1.14 Thupa e tshwerweng ke motho ya nomorilweng 1 e sebedisetswa ho etsa eng? (1)
- 1.15 Ke eng e re bolellang hore batho ba hlahelang setshwantshong se ka hodimo ba tsepamisitse maikutlo a bona ho seo ba se etsang? (1)
- 1.16 Ebe ditaba tsa TEMA YA B di ntshetsa pele jwang mohopolo wa TEMA ya A? (3)

MATSHWAO OHLE A KAROLO YA A: 30

KAROLO YA B: KGUTSUFATSO**POTSO YA 2**

Bala ditaba tsa tema e latelang, ebe o di kgutsufatsa ka ho ngola ka seratswana se momahaneng moo o hlalolang mabaka a etsang hore baithuti ba hlolehe ho atleha ditsheng tsa thuto e phahameng.

ELA TLHOKO

O lebeleletse ho etsa tsena tse latelang:

1. Kgutsufatso e be ya mantswe a sa feteng 90.
2. Dintlha e be TSE SUPILENG tse jereng mohopolo wa sehlooho.
3. Ngola ka mokgwa wa seratswana se momahaneng.
4. Bontsha palo ya mantswe ao o a sebedisitseng qetellong ya kgutsufatso ya hao.

TEMA YA C

MABAKA A ETSANG HORE BAITHUTI BA HLOLEHE HO ATLEHA DITSHENG TSA THUTO E PHAHAMENG

Dipatlisiso di bontshitse hore baithuti ba etsang nngwe borarong ha ba kgone ho qeta dithuto tsa bona ditsheng tsa thuto e phahameng. Taba ena ke tlhobaboroko ho batswadi le setjhaba ka kakaretso. Bothata bo boholo bo etsang hore baithuti ba ngalohe ke ho hloka manyane a ho ba lefella dithutong tsa bona. Mabaka a ho hloka manyane a ka bakwa ke ho fellwa ke mosebetsi hammoho le lefu la batho ba neng ba ba thusa ka ditefello tsa sekolo.

Dikolo tse ngata di hloleha ho lokisetsa baithuti bakeng sa ho ya ditsheng tsa thuto e phahameng ka lebaka la tlhodi sano e kgolo e seng e rena dikolong. Sekolo se seng le se seng se itjhebetse hore baithuti ba sona ba pase ho feta ba dikolo tse ding, di sa natse bokamoso ba baithuti. Ho se be le tsebo ha baithuti ka makala ao ba batlang ho a latela kamora ho phethela lengolo la materiki e ba bothata bo boholo hobane ba qetella ba nkile makala a fosahetseng a thuto moo ba mathang ka mora metswalle ya bona.

Baithuti ba iphumana ba se ba dula le bahlankana kapa barwetsana e le balekane empa batswadi ba sa tsebe hae. Sena se baka tshitiso dithutong tsa bona kaha ba tlamehile ho arola nako ya bona ho ba baithuti le boramalapa/bommamalapa ka nako e le nngwe. Ka nako tse ding moithuti o iphumana a se a na le ngwana ya sa rerwang mme ngwana eo e ba tshitiso ho yena.

Diyunibesithi tse ngata di rata ho behela baithuti nako e itseng hore ba phethele dithuto tsa bona. Sena e ba bothata ho baithuti ba dulang ba feila hobane ba qetella ba tebetswe sekolong kaha nako ya bona e fedile. Maemo a thuto e phahameng a fapane haholo le maemo a sekolong moo baithuti ba neng ba tlwaetse ho rutwa ba shebane le matitjhere mahlong ka dinako tsohle. Bongata ba dithuto ditsheng tse phahameng di etswa ka marangrang e leng se sitisang baithuti ba bangata kaha ba se na tsebo ya marangrang.

Baithuti ba bang ka lebaka la ho dula hole le batswadi ba qala ho itaola, ba matha menate ba lebala thuto. Boitaolo bona ba bona bo ba tlisetsa mathata ao ba bang ba qetella ba bolailwe menateng moo.

[E fetoleletse le ho lokiswa botjha ho tswa ho www.Uplanner.com/en/blog]

KAROLO YA C: DIBOPEHO LE DITLWAELO TSA TSHEBEDISO YA PUO**POTSO YA 3: PAPATSO**

Bala le ho boha papatso ena e latelang e be o araba dipotso tse thehilweng hodima yona.

TEMA YA D**THAROLLO YA DIKOLOTO YA MAREMATLOU**

Dikoloto ke bosesane ba kgwele ho kgaoha.

NA O KA HARA TEBETEBE YA DIKOLOTO?

- Marematlou e ka kgona ho o ntsha somasomaneng eo o leng ka hara yona.
- **O se ke wa emela e marothodi a matenya.**
- Re hloka feela pasa ya hao ya Aforika Borwa le setlankana sa hao sa moputso.
- *Re etele dikantorong tsa rona tse nomorong ya 128 Makaoteng.*
- *Re sebetsa matsatsi a mahlano a beke.*
- *Re bula ka hora ya 8 hoseng ho fihla ka hora ya 05:00.*

[Setshwantsho se nkuwe ho tswa ho www.Sandtondc.co.za]

- 3.1 Bolela hore ditshwantsho tse hlahelang hodima hlooho ya mosadi ya nomorilweng 1 di hlakisa molaetsa ofe wa papatso. (2)
- 3.2 Hlalosa kamoo ditshwantsho tse hlahang ka hodima hlooho ya mosadi ya nomorilweng 1 di matlafatsang sehloohwana sa papatso kateng. (2)
- 3.3 Hobaneng ha mmapatsi a sebedisitse tshwantshiso polelong ena:
'Dikoloto ke bosesane ba kgwele ho kgaoha.' (2)
- 3.4 Hobaneng ha mmapatsi a sebedisitse maelana ana 'O se ke wa emela e marothodi a matenya' sebakeng sa puo e tiwaelehleng papatsong e ka hodimo? (2)
- 3.5 Tshohla tshebediso ya lentswe lena 'somasomaneng' le hlahang papatsong. (2)

[10]

POTSO YA 4: KHATHUNU**TEMA YA E**

[Setshwantsho se nkuwe ho tswa ho google.cartoonistgroup.com]

- 4.1 Hlalosa se bolelwang ka tshebediso ya tlhaku le dinomoro tsena R25/ℓ tse hlahelang motjhining wa peterolo. (1)
- 4.2 Ho phahamisa matsoho ho entsweng ke monna ya khathunung, ke sesupo sa eng? Tshehetsa karabo ya hao. (2)
- 4.3 Maemo a tshwaofatswang ka sebakadi se khathunung ke afe? (2)
- 4.4 Ketso ya pompo e tshelang peterole e supileng sebakadi khathunung ke sesupo sa eng? (2)
- 4.5 Tshohla kamoo ho nyoloha ha peterolo ho bang le kgahlamelo e mpe bathong ba senang dikoloi. (3)
- [10]**

POTSO YA 5: TEMA YA PROSA

Bala tema ena e be o araba dipotso tsa thutapuo le tshebediso ya puo tse botsitsweng hodima yona.

TEMA YA F**HO IMA HA BANANA KE NGONGOREHO E KGOLO**

- 1 Ho ima ha bana ba banana ba ntseng ba le dilemong tse tlase ebile ba kena sekolo ke tlhobaboroko ka hare ho setjhaba sa bo rona. Ngwahola, Tonakgolo ya Foreisetata ha a ne a buwa le bana ba dikolo, o ile a etsa mohlala ka sepetlele se seng moo ho sona selemong sa 2020/2021 ho bile le bana ba 469 bao e leng hore ba hlahetse sepetleleng seo, mme bomma bona e le banana ba dilemo tse pakeng tsa 10 le 19. 5
- 2 Dipalo tsena di re bolella hore bothata bona e hlile bo jele setsi baneng ba ntseng ba kena sekolo. Re lokela ho ipotsa hore banana ba ntseng ba ima dilemong tse tlase hakaale ebe ba imiswa ke bomang. Bohloko ke hore boima bo sallana le ngwanana, hoba yena moshanyana leha a ka imisa ngwanana ha a tlo bonahala ha a tsamaya mebileng hore o imisitse, ebile ha a na le nako eo ho tla thweng ha o imisitse o tla ke a nke nako pele a ka imisa hape. Beke le beke, kgwedi le kgwedi kapa selemo le selemo a ka kgona ho imisa ho sena tshitiso bophelong ba hae. 10

[E qotsitswe ho tswa ho *Re betla tsela*, February 2022, Issue No. 27, page 3]

- 5.1 Lentswe lena 'tlhobaboroko' le hlahang moleng wa 2 le matlafatsa moelelo wa tema ee jwang? (3)
- 5.2 Tshebediso ya leemediqho 'yena' le hlahelang moleng wa 10, le sebedisitse ka sepheo sefe? (2)
- 5.3 Kgetha karabo e nepahetseng ho feta tse ding. Ngola tlhaku feela A–D.
- Lentswe lena 'ngwahola' moleng wa 2 le re bolella hore ketsahalo eo e etsahetse ...
- A selemong se tlang.
B selemong sena.
C selemo se fetileng.
D dilemo tse pedi tse fetileng. (2)
- 5.4 Ke hobaneng ha mongodi a sebedisitse talellano ya nako ho re lemosa ka ketsahalo ya ho imisa meleng ya 12 le 13? (3)

[10]

MATSHWAO OHLE A KAROLO YA C: 30
MATSHWAO OHLE A PAMPIRI ENA: 70